

АТРАКЦІЯ ЯК ЧИННИК ЄДНОСТІ ПРОЦЕСІВ ВИХОВАННЯ, РОЗВИТКУ Й НАВЧАННЯ У ГАРМОНІЗАЦІЇ СПІЛЬНО РОЗПОДІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.Л.Зливков

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»,*

Ю.А.Агачева

*викладач кафедри педагогіки і психології
Південноукраїнського регіонального інституту
післядипломної освіти педагогічних кадрів*

Дана стаття розкриває результати психологічних досліджень вітчизняних вчених ХХ ст., розглянутих у роботах одного з фундаторів української психології Г.С.Костюка з питання процесу взаємодії дитини з природним і суспільним середовищем. У сучасній психологічній науці цей процес розуміють як атракцію, що постає першочерговим чинником у гармонізації спільно-розподільної діяльності.

Ключові слова: атракція, діяльність, виховання, розвиток, навчання.

Сучасний психолого-педагогічний супровід розвитку процесу взаємодії дитини із природним і суспільним середовищем полягає перш за все, у керівництві діяльністю дитини, що спрямована на пізнання дійсності, яку створило людство, на засвоєння поглядів, переконань та норм моральної поведінки, що вироблені суспільством. У зв'язку з цим, виникає перш за все питання про взаємозв'язок навчання, освіти, виховання й психічного розвитку учня як суб'єкта цих процесів.

Шкільний учитель має значні потенційні можливості впливати на становлення особистості, світогляду, політичних переконань, настроїв і моралі підростаючого покоління. Але реалізація цих можливостей значною мірою залежить від особистих якостей педагога; детермінуючу роль відіграють його талант, любов до дітей, психологічна готовність. Відповідно, вчитель має гармонізувати спільно розподільну діяльність.

Перед сучасною школою стоять завдання виховання творчої активності учнів як членів суспільства, що перебуває на етапі трансформації. Починати працювати над цим необхідно з перших днів перебування дитини у школі. Для реалізації цих завдань необхідна організована, добре продумана діяльність учителя. Адже його діяльність – одна з безперечних умов створення і становлення учнівського колективу. Саме в процесі діяльності спільно з іншими людьми дитина пізнає саму себе, проявляє трудову активність, вчиться враховувати спільні інтереси, підкорятися, керувати, досягати спільної мети.

Таким чином, зауважимо, що для гармонізації спільно-розподільної діяльності учасників навчально-виховного процесу у початковій школі потрібно приділяти багато уваги спільності і виховання і навчання.

Виховання ми розглядаємо, як цілеспрямований та організований процес формування особистості [9]. Без навчання, засвоєння учнем соціального та індивідуального досвіду виховання може виявитись мало продуктивним.

Навчання – це цілеспрямований процес взаємодії вчителя і учнів, у ході якого здійснюється засвоєння знань, формування вмій і навичок.

Ці процеси багато не можуть існувати окремо. Їх спільність розглядав видатний радянський психолог Г.С.Костюк, поглядам якого й присвячена ця стаття.

Зарубіжні дослідники психологічної науки розглядають різноманітні концепції стосовно взаємодії навчання та виховання. Так, якщо в одних з них виховання й навчання розглядаються як незалежні процеси, що внутрішньо між собою не пов'язані, то в інших - вони отожднюються. Наприклад, А.Гезелл стверджував, нібито основні форми поведінки дитини, їхні взаємозв'язки й послідовна зміна визначаються процесом дозрівання організму [7].

У свій час Л.С.Виготський [4] прагнув показати єдність й різноманітність навчання, виховання та розумового розвитку дитини, підкресливши провідну роль навчання в цьому процесі. С.Л.Рубінштейн розглядав положення про єдність розвитку й навчання, про те, що

дитина розвивається, виховуючись та навчаючись [7].

Розкриваючи особливості засвоєння дітьми соціального досвіду, Г.С.Костюк визначав провідну роль педагога в цьому процесі, який керує шляхами напрацювання у дитини нових дій і зв'язків між першою та другою сигнальними системами, які лежать в їх основі. Ці дані дозволили більш конкретно педагогам-методистам та авторам підручників підійти до з'ясування того, як в процесі навчання створюються внутрішні чинники розумового розвитку дитини, більш глибоко зрозуміти у зв'язку з цим її суспільну обумовленість. Таким чином, можна зазначити, що на формування соціального досвіду дітей молодшого шкільного віку, як і на розвиток навчальних досягнень впливають особливості їх спільно розподільної діяльності, рівень їх атракції.

Проаналізувавши дослідження, проведені Б.Г.Ананьєвим [1], Д.М.Богоявленським [2], П.Я.Гальперінім [5], Н.А.Менчинською та їх співробітниками, а також іншими психологами першої половини ХХ ст., Г.С.Костюк зробив висновок, що результати оволодіння школярами читанням, письмом, засвоєння ними лексики рідної мови, граматичних, арифметичних, геометричних, фізичних й інших понять не вичерпуються їх фактичним надбанням. Вони призводять тією чи іншою мірою до удосконалення самої пізнавальної діяльності учнів, їх вмінь і здібностей вчитися [7]. Отже, вищезазначені дослідження можуть підтвердити виникнення нових вимог в учнів початкової ланки освіти стосовно себе, до саморозвитку, самовиховання, до розвитку взаємовідносин у суспільстві та рівня формування самооцінки під час спільно розподільної діяльності.

Так, при засвоєнні все більш складних понять відбувається розвиток необхідних для учня абстракції й узагальнення, що призводить до формування та удосконалення логічних операцій, розвитку рівня зацікавленості, ініціативи та самостійності учня як суб'єкта навчально-виховного процесу.

Отже, мета статті – на основі аналізу праць Г.С.Костюка та інших науковців обґрунтувати важливість ролі атракції як необхідної умови гармонізації спільної діяльності учасників навчально-виховного процесу.

Як зазначав Г.С.Костюк, завдання навчання у вітчизняній школі не обмежується лише тим, щоб повідомляти учням певні знання і озброювати їх деяким мінімумом умінь та навичок. Це завдання ставить за мету розвиток мислення школярів, їх здатність аналізувати й узагальнювати явища дійсності, вірно обмірковувати, тобто, розвивати їх у цілому [8]. Також, це завдання передбачає, насамперед, соціалізацію особистості дитини, її формування у навчальному середовищі Адже, особис-

тість – це соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуального – неповторного, зазначає М.М.Фіцула [9].

Становлення особистості, саме як соціальної істоти, проходить в процесі впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку дитини під час навчально-виховного процесу в школі.

Людина – суспільна істота, яка розвивається й формується в оточуючому середовищі, протягом усього її життя.

Соціалізацію можна розглядати з кількох позицій: людина засвоює соціальний досвід, моральні та життєві цінності, правила, норми, закономірності, властиві суспільству, активно входить до соціальних груп, де набуває соціальний досвід. І від того, яким чином, у дитини формуються процеси спілкування, взаємодії, атракції, і залежить успішність її соціалізації. Це відбувається під час виховання і навчання, як спільних процесів, які неможливо розглядати окремо.

Таким чином, можна підкреслити, що розвиток дитини відбувається завдяки у психолого-педагогічному супроводу з боку педагога. Саме тому, завжди йдеться мова про навчально-виховний процес у навчальному закладі, не відокремлюючи одну функцію від іншої.

Майже завжди виховання дітей відбувається засобом наслідування ними значимих дорослих: батьків, вчителів та інших. Тому кожен вчитель повинен пам'ятати, що від специфіки організації спільно розподільної діяльності з молодшими школярами, від рівня взаємодії, з ними та атракції залежатиме результат як навчальних досягнень, так і рівня вихованості та психічного розвитку особистості дитини.

На думку Г.С.Костюка, за всієї своєї спільності процеси виховання й навчання мають специфічні особливості, котрі необхідно мати на увазі, розробляючи проблему взаємозв'язку виховання (в його різноманітних формах) та психічного розвитку дитини.

Характеристику психічного розвитку особистості дав Г.С.Костюк, через аналіз принципу розвитку в психології. За положеннями цього принципу, розвиток людської особистості – це безперервний процес, що виявляється у кількісних і якісних змінах людської істоти. Кількісні зміни, тобто збільшення одних і зменшення інших її ознак, зумовлюють виникнення якісно нових і знищення старих психічних властивостей.

Саме за умов навчання та виховання відбуваються процеси, зазначені вище. Виходячи з цього, можна зауважити, що ознаки, за яких дитина розвивається можуть викликати труднощі у ставленні до навколишньої дійсності, а можуть й навпаки, допомогти дитині успішно

та гармонійно відчувати себе у спілкуванні. Тобто, під впливом вимог, що висувуються до дитини, методів виховного впливу відбувається процес формування стосунків молодшого школяра з однолітками, батьками, вчителями тощо під час спільно розподільної діяльності.

Основний чинник, що впливає на гармонізацію спільно розподільної діяльності учасників навчально-виховного процесу – атракція.

Термін “атракція” (переклад з англійського слова attraction) визначається, згідно словника Вебстера, як тяжіння в фізичному плані, відмічаючи, що це одночасно і деяка тенденція до об’єднання. Тобто, спільна взаємодія, спільна діяльність, спільність процесів навчання й виховання.

“Короткий психологічний словник” визначає атракцію як поняття, яке означає виникнення при сприйнятті людини людиною привабливості одного із них до іншого [8] а словник Х.Інґліша та Е.Інґліш визначає її, як таку особливість об’єкта, яка допомагає втягненню людини в сумісну з цим об’єктом активність [10]. Хоча атракція приписується об’єкту, насправді – це характеристика взаємодії між людиною і об’єктом. Таким чином, атракція об’єкта визначається потребами й бажаннями людини, його оцінюючого, не в меншій мірі ніж характеристиками самого об’єкта.

Тож, гармонізація спільно розподільної діяльності залежить саме від вищезазначеного чиннику, який включає в себе й рівень взаємодії, взаємодовіри, емпатії, поваги й т.ін.

Г.С.Костюк зазначав, що за результатами психологічних досліджень, проведених В.І.Аснїним, О.І.Жаворонко, Т.В.Рубцовою, Е.Ш.Сапожніковою [9] й іншими вітчизняними психологами, розуміння вимог, які висувуються вчителем, класним колективом, батьками до поведінки дитини й перевтілення цих вимог у керівництво до власних дій у різних школярів має свою диференціацію. Це залежить від мотивів діяльності, суб’єктивних позицій, які складаються у ході попереднього розвитку й, характеризуючи ставлення школярів до навколишнього, але, перш за все, до вчителя, школи, її потреб, до родини. За наявністю сприятливого ґрунту ці потреби одразу й залюбки сприймаються та дають свої дієві результати. Якщо ж вони вступають у конфлікт з вже більш стійкими паттернами та експектаціями, які вже склалися, у школяра, вони сприймаються формально, й тому не набувають своєї регуляторної функції. Часто буває, що школяр не відносить до своєї поведінки ті вимоги, які висуває до інших.

Таким чином вимоги, які висувуються до школяра не дають бажаного результату в тих випадках, коли вони вступають у конфлікт з актуальними мотивами його діяльності, коли

учень розглядає їх як втручання у своє намагання до самостійності, до самоствердження, до задоволення своїх інтересів та запитів, загрозу своїй гідності. За таких суб’єктивних умов виховні впливи не викликають необхідної зворотної дії, запропоновані учням вимоги не стають для них життєво необхідними. Учні відверто чи приховано вчиняють опір. Часто нескінчені вмовляння, нотації не дають певного стійкого результату, не викликають у школярів потрібного ставлення до справи, не змінюють їх реальну поведінку [9].

Розробка проблеми взаємовідносин виховання, навчання і розвитку потребує з’ясування наступного: як у навчально-виховному процесі створюються засоби розумової діяльності, що розвиваються, виникають нові її види й форми; як формується її мотиваційна сторона. Питання формування розумових властивостей молодшого школяра в процесі навчання не можуть знайти свого успішного розв’язання поза аналізом зв’язків з іншими його властивостями (емоційних, вольових, характерологічних), поза домінування зв’язків з формуванням цілісної структури особистості, яка розвивається, в цілому. Розвиток особистості представляє собою цілісний процес виховання і навчання, а не просте додавання часткових змін, викликаних окремими навчально-виховними впливами (С.Д. Максименко). До інших властивостей особистості необхідно віднести, перш за все, її ставлення до оточуючого середовища (В.Н.Мясіщев), яке характеризує індивідуальні пріоритетні позиції, внутрішні дії, що її обумовлюють, вчинки тощо.

У дослідженнях О.М.Леонтьєва, Л.І.Божович й ряду вітчизняних психологів показана роль мотивів та суб’єктивних ставлень школярів до навчальної праці [3]. Можна зауважити, що від рівня мотивації учіння залежить рівень працездатності молодшого школяра тощо. На рівень мотивації звичайно впливає й ставлення вчителя до учнів, що певною мірою впливає на самооцінку останніх.

Деякі з цих відносин формуються у процесі самого навчання. Такими являються, наприклад, пізнавальні, навчальні інтереси школярів, їх зацікавленість й т.д. Отримані у ряді досліджень факти вказують на те, що ці відносини є результатом, певним чином організованої, активної пізнавальної діяльності учнів, що дає можливість самостійно вирішувати питання, які вони в змозі вирішити.

Звичайно, у навчанні й вихованні є багато спільного. З одного боку, навчаючи дітей, даючи їм знання, педагог вже цим певною мірою мірі їх виховує. З іншого боку, у будь-якому вихованні завжди є засвоєння вихованцями певних елементів соціального досвіду, (Г.С.Костюк).

Виховання по-різному керує розвитком мотивації поведінки особистості, її внутрішньої регуляції в залежності від урахування, використання й зміни в потрібному русі вже сформованих у ході попередніх етапів онтогенезу особистості, її суб'єктивних відношень до оточення, реально діючих мотивів її поведінки.

Вищезазначене приводить нас до висновку, що між вихованням й розвитком існують дійсно складні взаємостосунки. З одного боку, розвиток особистості залежить від виховання, яке є необхідною умовою, й визначається ним. З іншого боку, виховання саме залежить від розвитку дитини, її вікових та індивідуальних особливостей.

Отже, дослідження, присвячені даній проблемі, висвітлюють можливості гармонізації спільної діяльності учасників навчально-виховного процесу. Розглянувши погляди вітчизняних психологів та педагогів і, враховуючи погляди одного із фундаторів української психології Г.С.Костюка стосовно даного питання, можемо констатувати, що виховання і навчання є нерозривні одне від одного, що атракція, яка завжди присутня у вищезазначених процесах значною мірою впливає на створення гармонійних стосунків учнів й вчителів початкової ланки освіти, розуміння ними взаємозв'язків у спільній діяльності, суспільстві, сучасному житті. Можна зробити висновок про важливість розуміння спільності двох процесів: виховання й навчання у спільно розподільній діяльності молодших школярів та їх вчителів, а також врахування чинника атракції для гармонійного розвитку дитини.

«Важливу роль відіграє взаємозв'язок різних видів виховання (розумового, морального, естетичного, трудового, фізичного тощо), що забезпечують участь дітей у різноманітній діяльності, необхідній для всебічного розвитку їх можливостей», – вважав Г.С.Костюк [9]. Для гармонійного всебічного розвитку дитини потрібні турбота дорослих, розподілення різновидів виховання, завдяки чому здійснюється розвиток й навчання молодшого школяра.

Вчитель початкової ланки освіти, перш за все, має бути добре освіченим в психолого-педагогічних аспектах атракції. Надзвичайно важливо, щоб він володів психологічними знаннями про значення особливостей атракції в практиці роботи початкової школи щодо гармонійного розвитку дитини молодшого шкільного віку тощо. У спільності процесів виховання й навчання необхідно забезпечити мотивацію батьків молодших школярів до співробітництва зі школою. Педагогів потрібно спрямовувати на оволодіння психологічними принципами й підходами, відповідними методами і прийомами бесіди, роботи на уроках, в позаурочний час, вдома, що дозволить зробити процес організації спільно-розподільної діяльності ефективним та успішним. Відтак, подальшого розгляду потребують питання гармонізації спільно розподільної діяльності в початковій школі, підготовки практичних психологів до такої роботи з педагогічним колективом у дошкільних навчальних закладах, здобування відповідних знань й практичних умінь у вищих навчальних закладах та у системі післядипломної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б.Г.* О преемственности в обучении / Б.Г.Ананьев // Советская педагогика. – 1953. – № 2. – С. 25-29.
2. *Богоявленский Д.Н.* Психология усвоения грамматики, орфографии и развития письменной речи / Богоявленский Д.Н. // Известия АПН РСФСР, 1956. – №78. – С. 17-21.
3. *Божович Л.И.* Вопросы психологии школьника / Л.И.Божович // Известия АПН РСФСР. – 1951. – № 36. – С. 15-19.
4. *Выготский Л.С.* Мышление и речь / Л.С.Выготский. – М.: Просвещение, 1934. – 217 с.
5. *Гальперин П.Я.* Опыт изучения формирования умственных действий // Доклады на совещании по вопросам психологии 3-8 июля 1953г., АПН РСФСР. – М.: Просвещение, 1954. – С. 33-36.
6. *Кабанова-Меллер Е.Н.* О развитии логического мышления у школьников / Е.Н.Кабанова-Меллер // Советская педагогика. – 1954. – № 4. – С. 46-49.
7. *Костюк Г.С.* Некоторые вопросы взаимосвязи воспитания и развития личности / Г.С.Костюк // Вопросы психологии. – 1956. – № 5. – С. 3-14.
8. *Краткий психологический словарь.* – М.: Просвещение, 1985. – 266 с.
9. *Фицула М.М.* Педагогіка: [навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. освіти]. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2007. – 232 с.
10. *English H., English A.* A comprehensive dictionary of psychological and psychoanalytical terms. N. K., 1958.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2010 р.